

Katonai táborok Pannoniában a limes mentén

Kovács Péter: *Vicus és castellum kapcsolata az alsó-pannoniai limes mentén*
PPKE BTK, Piliscsaba 1999.

Ha egy huzamosabb ideje gyakorló régész, akinek ásatásai minden évben jelentős leletanyagot és új adatokat eredményeznek, ásatási publikációt ad ki, abban voltaképpen nincs semmi meglepő. Sokkal különösebb és az olvasót már eleve elgondolkasztató eset az, ha az illető régész először jelentet meg ásatási tapasztalataira és a kutatót terület többi, régebbi ásatásaira alapozott, manapság divatos szóval, de a szó teljes értelmében interdiszciplináris szakmonográfiát, és csak később kerülhet sor önálló könyv formájában ásatási publikációra. Kovács Péterrel pedig éppen ez a helyzet. A szerző öt évig tartó matricai (Százhalombatta) ásatásairól írott összefoglaló műve frissen jelent meg, s igazából ez irányította a figyelmet két éve napvilágot látott monográfiájára, mely első látásra úgy tűnt, hogy a római kor régészetének egy, a nagyközönség számára kevésbé ismert problémáját tárgyalja: a katonai (pontosabban az *auxiliaris*) táborok melletti polgári települések, az úgynevezett *vicusok* kérdését. Aki azonban kézbe veszi a könyvet, igen hamar rájön, hogy itt nemcsak régészeti, hanem legalább annyira filológiai és társadalomtörténeti, sőt bizonyos fokig hadtörténeti műről is szó van, amely ugyan egyetlen (a mi számunkra kétségtelenül kiemelten fontos) római tartomány, Pannonia Inferior *vicusait* mutatja be, de tanulságai összbirodalmi érvényűek, és általában véve a római császárkor történetéről való ismereteinket gazdagítják.

A szerző maga írja előszavában: „A római Pannonia provincia magyarországi kutatásának máig nem kellő mértékben kutatót területe a limes-kutatás. Az utóbbi év-

tizedben pedig az *auxiliaris* táborok kutatása lelassult, rendszeres ásatás a magyarországi szakasz 25 tábora közül mindössze kettőben folyik. ... Különösen igaz ez az *auxiliaris* táborok mellett kialakult polgári települések, az ún. »táborfalvak« területére, amelyek nagy részén régészeti ásatás még csak nem is folyt.” Ez a sajnos nagyon is hiteles ténymegállapítás önmagában indokolja a munka kiemelt figyelemmel kezelését, amihez még hozzá kell tennünk az antik források felhasználásának és értelmezésének ritka szakszerűségét, és hogy a monografikus összefoglalás mellett egyúttal több helyütt leletkatalógust is nyújt, amely minden esetben hiánypótló, noha szűkös. Ez persze nem a szerző hibája, ugyanis az ásatási anyag kevés. Érdeemes lett volna ezeket a katalógusokat szerkesztésben is külön kiemelni, és azokat a helyeket, ahol a katalógus szelektív, teljessé bővíteni még akkor is, ha ez óhatatlanul megnövelte volna a mű terjedelmét.

Az első fejezetben Kovács Péter összegyűjti a Pannonia Inferior valamennyi *auxiliaris* tábor melletti *vicus*ára vonatkozó régészeti, illetve epigráfiai adatot (bár itt van néhány jól megindokolt kivétel). Heroikus munka lehetett mindezeknek a sokszor szűkös, még többször kérdéses adatoknak az összegyűjtése, lévén hogy a kutatás nagyobb része máig publikálatlan. A fejezetet végigolvasva mégis azt kell mondani, megérte ezt a gigászi erőfeszítést: noha a szerző igen korrektül, szinte minden oldalon megjegyzi, hogy ez vagy az a megállapítás kétes, elavult, vagy egyszerűen nincs elég adat hozzá, végeredményben mégis összefüggő és logikus kép rajzolódik ki a kutatástörténetről és a leletanyagról egyaránt.

A mai Százhalombatta területén található ókori *Matrica vicus*nak a kutatástörténete külön fejezetet alkot. Terjedelmileg ez

kétségtelenül majdnem eléri a többi huzsonhat tárgyalt *vicus* anyagát együttesen, a megoldás mégis egy kissé zavaró. Érdekesítő ugyan a 18–19. századi első leírások részletes bemutatása, de annál nehezebb megmagyarázni, hogy ezek miért nem szerepelnek a többi *vicus*-nál. Az, hogy az ásatások leírásai szépek, pontosak, a szerző eddigi tudományos tevékenysége alapján nem meglepő, de talán éppen ezért – noha bizonyos, hogy *Matrica vicusa* Magyarországon a legkutatottabbak közt van – nehéz elhessegetni azt a gondolatot, hogy kiemelt bemutatását egy kissé annak köszönheti, hogy a szerző maga is annyit ástott ezen a helyen.

Az idáig mindenestre metodikailag nem különösebben újszerű könyv ezután válik igazán érdekessé, ahol A „*katonai territorium*” és a *veterani et cives Romani szervezet*, illetve *Az agri limitanei és a katonai territóriumok problematikája* című fejezetekben antik források özönével alátámasztva, minden oldalról vizsgálja meg a kapcsolódó katonai, jogi, társadalomtörténeti kérdéseket, és egyáltalán nemcsak Pannoniára, hanem az egész birodalomra vonatkozóan. Jellemző, hogy helyénvalónak tartja külön szakaszban kitérni arra, hogy a birodalom nyugati provinciáin kívül is bizonyíthatóak-e *auxiliaris vicusok*. A legtöbbnek ennek a kérdésnek alighanem külön cikket szenteltek volna, ami persze látványosabb teljesítmény, de nehezebben kezelhető az érdeklődő olvasó számára. A szerzőnek nyilván nem az volt az eredeti szándéka, hogy a császárkori provinciák társadalomtörténetének összefoglalását adja, de a könyv végső eredménye már-már ezt mutatja. Időbelileg is kellően széles az áttekintése, az első *vicusok* megalakulásától kezdve egészen a provincia történetének végéig, sőt összbiriodalmi kitekintésben még azon is túl. Ráadásul „összefoglalás” címen külön kis részekben (ez a világos tagolás annyi szakkönyvből hiányzik!) még a *vicusok* gazdasági életét, demográfáját, épületeik általánosan érvényesnek mondható kronológiáját is felvázolja.

Noha már említettem, mindenképpen szeretném még egyszer kiemelni a források (úgy latin, mint görög szövegek) határozott és minden esetben megalapozott értelmezé-

sét, amely a szerző történelmi körökben ritka alapos latin-görög nyelvismeretének köszönhető.

A könyv szerkesztési elveit és nyomdai kivitelezését ezzel szemben némi kritikával kell illetnünk. Nagyon csekélyek a szövegen belüli kiemelések, elsősorban abban az értelemben, hogy a felhasznált elsődleges forrásanyag többnyire egyszerűen be van szerkesztve a forrásértelmezések közé – jó esetben legalább tipográfiaailag elkülönül, így például a 110–112. oldal epigráfiai forrásanyaga első rápillantásra jól áttekinthető, de másutt, nem is kevészer egyszerűen a folyó szövegben tér át a szerző a forrás közlésére, és még csak kurzíválással sem emeli ki. (Vagy inkonzekvensen teszi ezt.) Nem helyeselhetjük azt az eljárást sem, hogy az antik katonai, jogi stb. szakkifejezéseket szintén a folyó szövegben, minden esetben eredeti nyelven, magyarázat nélkül (ez többnyire jogos, hiszen a szakmai olvasótól ezeknek helyes értése elvárható) és kurzíválás nélkül, sőt eredeti nyelven ragozva („*tegulae* is előkerültek”, 62. o.; „a *vici* vezető rétege”, 114. o.) jelentkeznek a szövegben. Így némely esetben meglehetősen komikus öszvérek jönnek létre, például „*freskóval és stuccoval*” (37. o.); „*canabaejában*” (171. o.), majd ugyanott „*canabae-ről*”; „a részek provinciákra, a provinciák regiokra, a regiok locara, a loca territoriumokra, utóbbiak agrira, azok pedig centuriákra, majd iugerumokra oszlanak” (105. o.) Mennyivel lett volna bonyolultabb ezt egységesen megfogalmazni, valahogy így: „a részek provinciákra, a provinciák regiókra, a regiók locusokra, a locusok territoriumokra, az utóbbiak *agere*kre, azok pedig centuriákra ...” stb.? Mindezért persze, számomra úgy tűnik, a szerzőt csak kisebb részben terheli felelősség, a szerkesztés figyelmetlensége komolyabb gond, különben nem maradtak volna benne olyan írás közbeni rövidítések, mint például (nem katalógusban, hanem a folyó szöveg közepén) „*üvegtör.*” üvegtörődék helyett, vagy egyes fejezetekben zárójel helyett // használata stb. Alátámasztja ezt, hogy az epigráfiai anyag, amelyet a szerző, egyik legképzetesebb görög-római epigráfusunk, nyilvánva-

lőan már a szerkesztés előtt különös gond-
dal átnézett, minden esetben szokatlanul
pontos jelöléseket tartalmaz. Így aztán,
noha sajnálattal kell megállapítanunk, hogy
nyilván technikai okokból az epigráfiai for-
rások sehol nem rajzosak, az egyszerű leírás
nagyjából elegendő ezek szakmailag meg-
alapozott értékelésére – az érdeklődő epig-
ráfusok nagy meglepedésére. Egyebekben
a könyv képanyagát kiemelkedő dicséret il-
leti meg: kilencvennyolc fekete-fehér kép-
táblája minden lényeges kérdésre kiterjed,
jól értelmezhető ásatási rajzokat tartalmaz
pontos forrásmegjelöléssel – kivéve, hogy
a szerző saját ásatási rajzait valamiféle túl-
zott szerénységgel nem nevesíti –, nyomása
is szép, tiszta. Kár volt a kiadónak sajnálnia
az ilyen minőségi képanyagtól a műnyomó-
papírt.

A mű jegyzetapparátusa imponáló, a fel-
használt szakirodalom gyakorlatilag az egész
világot felöleli. A szerző megjegyzése az
előszóban: „az összes elérhető forrás fel-
használásával”, nem üres dicsekvés, hanem
száraz tényközlés, amit leginkább az emel
ki, hogy Magyarországon ehhez nem va-
gyunk hozzászokva, és ez nem véletlen,
mert a hazai kutatási viszonyok közt szinte
hihetetlen erőfeszítést igényel ehhez az iro-
dalomhoz hozzáférni. Idézési elvei is jók,
áttekinthetőek, néhány kivétellel; azonban
az összefoglaló bibliográfia az idézett iro-

dalomnak csak kisebb részét tartalmazza,
nagyobb része csak a jegyzetekben jelenik
meg elszórván, és ez bizony kár. Némely
esetben pedig a szerző annak a széles kör-
ben elterjedt, de elég kellemetlen szokásnak
is hódol, hogy az érdemi információt a láb-
jegyzetbe rejtje el, másutt (jóval gyakrabban)
viszont az irodalmi hivatkozást is a főszö-
vegben hagyja.

Mindezekkel együtt bátran állíthatjuk:
ezt a könyvet minden római császárkorral
foglalkozó történésznek, régésznek, de fi-
lológusnak is ismernie és forgatnia kell,
mert használata jelenleg semmilyen más
irodalommal nem pótolható. Szomorú,
hogy a megjelenése óta eltelt időben milyen
kevés publicitásban részesült: nem azért,
mert Kovács Péter ezáltal elesett néhány jól
megérdemelt dicsérettől, hanem azért, mert
félő, hogy információk híján még a szűkebb
szakterület kutatói sem mind ragadták meg
kezükbe, s ez bizony nehezíti a munkájuk-
kat, és eredményeik hitelét is csökkenti.
A könyv a Pázmány Péter Katolikus Egye-
tem *Studia Classica* sorozatának 1. kötete-
ként jelent meg, és őszintén reméljük, hogy
a kitűnő kezdet után a sorozat többi kötete
is ezen a nívón fog állni.

Fehér Bence